
Organizarea locală și componența etnică

●
P.C.R. Cluj, 1945-1950

Călin MORAR-VULCU

Scopul acestui articol este surprinderea, prin intermediul unui studiu de caz, a componentei politice a procesului de diferențiere etnică în primii ani ai regimului comunist în România. Mai exact, încercăm să observăm cum percepe factorul politic principal (partidul comunist) acest proces, dacă și cum încearcă să le determine cursul și cum se raportează din punct de vedere instrumental la acestea (ce scop urmărește printr-o politică anume în această problemă). De asemenea, intenționăm surprinderea succintă a componentei discursive a acțiunii partidului în această privință, încercând să observăm de ce tip este legătura care se stabilește între utilizarea unor termeni, împărtășirea unui set de concepte desemnate prin aceștia și, în ultimă instanță, politicile care operaționalizează acest set de concepte.

Studiul de caz este un instrument care are o valoare metodologică relativă, în sensul că rezultatele puse în evidență nu sunt absolute, ci furnizează material pentru efectuarea de studii comparative ale căror unități de investigare sunt similare. Studiile similare, care ne-au fost de folos într-o mare măsură, au fost întreprinse de către cercetătorii Liviu și Virgil Țîrau.

Un instrument de care vom face uz este distincția centru-periferie. Nu voi defini deliberat spațiul în care se instituie raportul centru-periferie. Mă voi folosi de polisemia noțiunii "spațiu" pentru a delimita cel puțin două planuri în care relația susmenționată este relevantă pentru discuția noastră. Unul dintre ele este structura organizațională a partidului, iar celălalt este configurația modului de organizare politică.

Ierarhia de poziții sau de oficii se regăsește la orice grup social, însă în cazul Partidului Comunist principiul leninist al "centralismului democratic" și conceperea Partidului ca "avangardă a proletariatului" se conjugă în edificarea unei structuri care instituie o netă distincție între cei care mențin sistemul și cei care îl formează¹, respectiv între nucleul de conducere – cadre și activiști – și masa mobilizabilă a membrilor. Geometria organizării acestei structuri s-ar putea reprezenta, simplificând mult realitatea, sub forma a cel puțin două cercuri concentrice. Centrul, înzestrat cu capacitate decizională, încearcă să mobilizeze indivizi în vederea acțiunii. În ceea ce privește masa mobilizabilă a membrilor, o serie de cercetători au remarcat presiunea continuă din partea centrului de a-i accentua latura administrativă în detrimentul celei politice.² Cu alte cuvinte, centrul deturneză angajamentul politic al membrilor ordinari, care sunt recrutați pe baza loialității lor politice, însă sunt folosiți în scopuri organizaționale³. Din acest fapt derivă una dintre caracteristicile practicii politice comuniste, și anume abordarea "dialectică", tradusă în acțiune tactică. Michael Shafir, care propune vizualizarea coeziunii organizației în funcție de două coordonate, și anume principiile organizaționale și adaptabilitatea organizațională; din timp în timp se

¹ Michael Shafir, *Romania. Politics, Economics, and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, Boulder, Colorado, 1985, p. 64.

² Philip Selznick, *The Organizational Weapon. A Study of Bolshevik Strategy and Tactics*, The Free Press of Glencoe, Illinois, 1960, p. 29.

³ *Ibidem*, p. 25.

impun modificări ale algoritmului de recrutare și promovare de cadre, pentru a facilita înrolarea și avansul acelor elemente mai potrivite pentru a implementa sarcinile imediate⁴ (i.e. tactice).

În ceea ce privește configurația modului de organizare politică, aici partidul devine unicul factor de decizie și ca atare își anexează întregul domeniu al politicului (centru)⁵. Acesta se definește prin delimitare de periferia în sens larg (restul societății), al cărei potențial politic îl exploatează, însă din care încearcă să elimine orice conținut politic (procedeul activizării limitate⁶). Rolul centrului este de a elabora un program care să răspundă necesităților publice, cel al administrației de a îl pune în practică, iar cel al periferiei, în viziunea comunistă, de a suporta implementarea acestuia. Situația se traduce prin distincția dintre enunțarea programului și execuția lui, roluri care corespund celor două zone distincte ale organizației. Este de remarcat situația specială a verigii administrative, care se definește, în condițiile existenței statului-partid, ca periferie față de centrul de decizie și face parte din centru în relația sa cu restul societății (cu periferia în sens larg).

Un alt sens al raportului centru-periferie este cel teritorial/geografic. Spațiul politic românesc se localizează cu centrul la București și cu periferia în provincie, într-o tradiție a statului centralizat pe care structura și necesitățile organizatorice comuniste o perpetuează. Centrul, deși localizat geografic la București, există și în teritoriu sub forma comitetelor regionale sau județene de partid și a structurilor subordonate. Acestea se definesc în fiecare dintre diviziunile administrative ca centru politic, însă pentru partid ca întreg ele nu sunt altceva decât niște filiale care se definesc prin excelență în plan administrativ și nu politic. Deci nu există autonomie politică în teritoriu; în acest sistem output-ul este generat de centrul politic cu ajutorul instrumental al periferiei organizaționale care este Comitetul Județean de Partid.

*

Prezența Partidului Comunist pe scena politică românească nu era o noutate, el activând atât legal, cât și ilegal în întreaga perioadă interbelică. Handicapat de inexistența răspunsului societății la apelul său radical, acest partid revine în 1944 pe scena politică românească într-o nouă postură, care îndreptățește *post festum* acuzele lansate de-a lungul întregii perioade interbelice la adresa acestuia, anume de a fi agent al bolșevismului și al URSS. Impunerea acestui "combat party" (Phillip Selznick) în România are repercusiuni asupra întregului domeniu al politicului. Actor prin excelență extrasistemic, Partidul Comunist propune și implementează cu un suport intern aproape inexistent la început, însă cu cel extern mai mult decât evident, un nou sistem politic în care confundarea partid-stat^{*} este tot mai accentuată și al cărui hegemon era. Debilitatea sa numerică (pusă totuși sub semnul întrebării de studii recente⁷) făcea partidul incapabil să acționeze nu doar ca eventual subiect autonom, ci fie și doar ca agent al URSS.

Una dintre componentele esențiale ale puterii politice este, după cum o remarcă, pe urmele lui Max Weber o serie de autori, cea teritorială. Statul este deținătorul monopolului coerciției fizice legitime doar într-un teritoriu delimitat. Capacitatea de a asigura respectarea propriului "regulament social" se bazează pe monopolul coerciției

⁴ Michael Shafir, *op.cit.*, p. 86.

⁵ "(...) les nouvelles categories favorisées issues de la crise s'approprient un espace taillé à leur mesure, tandis que les groupes marginalisés se retranchent sur des territoires où l'ordre social les assigne." Guy Di Méo, *L'Homme, la Société, L'Espace*, Anthropos, 1991, p. 54.

⁶ Michael Shafir, *op.cit.*; Charles F.Furtado, Jr., and Michael Hechter, *The Emergence of Nationalist Politics in the U.S.S.R.: A Comparison of Estonia and Ukraine*, in A. J. Motyl (ed.), *Thinking Theoretically about Soviet Nationalities*, California University Press, 1995; Shmuel N.Eisenstadt, *Center-Periphery Relations in the Soviet Empire: Some Interpretive Observations*, in A. J. Motyl, *loc. cit.*, pp. 213-215.

^{*} Ne luăm libertatea de a vorbi despre partid-stat încă înainte de instituirea fazei monolitice din schema Seton-Watson deoarece considerăm evident faptul că reale nuclee alternative de putere nu au existat în România în condițiile acțiunii URSS și a agentului său, Partidul Comunist.

⁷ V. Țărău, *Considerații asupra dinamicii interne a Partidului Comunist Român în anii 1944-1947. Studii de caz (orașul și județul Cluj)*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, (AIICN), 35, 1996, pp. 316-344.

fizice, monopol care la rândul său este produsul capacității actorului hegemon de a impune sancțiuni în cazul nerespectării⁸. Aplicarea acestor sancțiuni cere resurse din partea statului-partid, resurse care nu în ultimul rând sunt cele umane.

Instituționalizarea unui sistem revoluționar, o contradicție în termeni, după cum bine remarcă Shmuel N. Eisenstadt, implica mobilizarea totală a societății, societate care conținea nenumărate clivaje⁹. Pe gestionarea acestora se întemeia puterea politică. Aceste clivaje aveau criterii de definire dintre cele mai diverse: etnie, statut social, confesiune, ocupație, sex, vârstă, etc. Fiecare dintre aceste zone de ruptură se materializează în plan politic prin cereri specifice (uneori definite ca protest) adresate centrului. Rațiunea de a fi a acestuia îi dicta încorporarea simbolurilor protestului în chiar miezul centrului, în același timp negând legitimitatea oricărui protest activ¹⁰. "Problema națională" este expresia care descrie unul dintre clivajele existente în societatea românească, clivaje pe gestionarea cărora se bazează existența puterii politice. "Problema națională".

Aceste clivaje nu aveau o proiecție egală pentru orice actor situat în spațiul politic românesc. Partidul avea un program general care trebuia aplicat unor situații particulare. Acestea nu aveau aceeași dimensiune pentru reprezentanța în teritoriu a partidului și pentru centrul de decizie, deși cartografierea atentă a realităților locale, pe care o mărturisesc documentele Arhivei de Partid Cluj era menită să ofere centrului material pentru stabilirea conduitei politice din teritoriu. Printre acestea se afla și problema națională, foarte vizibilă în cazul diviziunii administrative de care ne ocupăm, județul Cluj.

Județul Cluj avea o populație totală de 366.193 locuitori (1948), concentrați în două orașe, Cluj și Huedin și nouă plăși, Aghireș, Borșa, Călata, Gilău, Hida, Huedin, Mociu, Sărmaș. Din numărul total al locuitorilor, conform recensământului din 1948¹¹, 241.146 erau de limbă română, 118.824 de limbă maghiară, 429 de limbă germană, 2.117 vorbitori de idiș (ultima cifră nu corespunde numărului total de evrei, dat fiind faptul că mulți erau vorbitori de limbă maghiară și au fost recenzați ca atare). Așadar, pe teritoriul județului Cluj "conlocuiau" cel puțin două grupuri etnice majore, românii, respectiv maghiarii. Ca repartitie teritorială, românii erau puternic reprezentați în plasele Borșa, Călata și Hida, iar maghiarii în plasa centrală, Huedin și Gilău. De asemenea este de remarcat proporția mai mare de populație urbană în cazul maghiarilor și al evreilor.

*

Deși aflat într-o poziție centrală din punct de vedere politic, Partidul Comunist demonstrează în zona studiată o netă lipsă de coerență organizațională, mai ales în ceea ce privește dezvoltarea în teritoriu și recrutarea de noi membri. În iulie 1945 Partidul Comunist se extinsese într-o proporție mai mare în doar trei din cele nouă plase ale județului (Aghireș, Huedin, Hida¹²), situație ce contrasta violent cu rolul său politic în județ. De aceea, începând cu sfârșitul anului 1944 și până în 1948, Partidul Comunist lansează de la nivel central o puternică campanie de recrutare de noi membri. Rațiunile acesteia erau obținerea legitimității interne, precum și constituirea unei baze umane pentru acțiunile viitoare. În același raport din iulie 1945 amintit mai sus se constata că noile circumscripții teritoriale au o slabă activitate datorită reticentei populației românești față de înscrierea în partid. Din punctul de vedere al problemei pe care o avem în atenție este util de observat sensul de modificare a politicii

⁸ Alexander J. Motyl, *Sovietology, Rationality, Nationality. Coming to Grips with Nationalism in the USSR*, Columbia University Press, 1990, p. 61.

⁹ S. N. Eisenstadt, *loc. cit.*, pp. 213-216.

¹⁰ *Ibidem*, p. 214.

¹¹ *Vezi Trei ani de aplicare a Statutului Naționalităților*, Subsecretariatul de Stat al Naționalităților, București, 1948, anexă, p. 61.

¹² Liviu Țărău, *Dezvoltarea structurilor de putere ale Partidului Comunist Român în județul Cluj, 1945-1946*, AHCN, 35, 1993, p. 278; Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj, (în continuare, ANC), fond "Comitetul Județean al Partidului Comunist Român", inventar 2, dosar 1/1945, fila 17. Pentru o parte din materialele de arhivă mulțumim d-lui Virgiliu Țărău.

^{*} După cum afirmă Selznick, acei care dețin puterea trebuie să își stabilească dreptul de a o face. "Aceasta nu este doar o dorință pioasă sau un canon democratic, ci o necesitate politică generală. Orice grup conducător care intenționează să-și atribuie prerogative (...) trebuie să se identifice cu un principiu pe care comunitatea să îl accepte ca justificare pentru exercitarea puterii." Ph. Selznick, *op. cit.*, p. 175.

de recrutare a partidului, respectiv perceperea politică a diferențelor naționale. În aprilie 1945 compoziția procentuală pe naționalități a partidului era următoarea: maghiari 84%, români 10%, evrei 6%. Situația era considerată inacceptabilă de către partid, care încerca să se debaraseze de imaginea sa de “federație a minorităților radicale”, după expresia folosită de Robert King¹³.

Reticența etnicilor români este explicabilă. Așa cum spune Crawford Young, în orice politică contemporană guvernarea este exercitată de un număr mic de indivizi, oricare ar fi forma constituțională și cadrul operațional al statului. Problema este dacă în conștiința populară aceia care dețin puterea sunt percepuți ca un grup închis, corporat și materializat ca segment cultural independent¹⁴. Toate indiciile conduc la constatarea că românii percepeau, în perioada 1944-1945, Partidul Comunist ca organizație cu o pregnantă dimensiune etnică.

Cu toate eforturile depuse de partid, numărul membrilor români nu crește în ritmul așteptat, după cum atestă fiecare raport politic sau organizatoric lunar din perioada 1945-1946, deși se iau măsuri speciale de atragere a acestora. Printre acestea sunt acțiuni de recrutare în zonele locuite preponderent de români, folosirea etnicilor români deja atrași în partid pentru cooptarea de noi membri de aceeași etnie¹⁵. Efortului mobilizator îi răspund însă prompt maghiarii. La fabrica Dermata, unde se afla unul dintre cele mai bine organizate comitete de partid, numărul membrilor crește într-o lună (septembrie 1945) de la 382 la 1996, respectiv cu 522 %, majoritatea celor nou-înscrși fiind maghiari. Din același raport deducem că programul de a dubla numărul membrilor români în fiecare lună nu a dat rezultate mulțumitoare din cauza “pasivității elementelor românești”¹⁶. Același ritm de creștere se menține și în luna ianuarie 1946¹⁷, când din numărul noilor membri intrați în partid 27,3% sunt români, 52% maghiari și 20,6% evrei.

O modificare semnificativă a evoluției numerice a membrilor de partid români se produce începând cu vara lui 1946. Ea este paralelizată de mișcări de creștere similare atât în rândul maghiarilor cât și al evreilor, însă într-un ritm mai lent (vezi graficele 1 și 2). Documentele resortului organizatoric atestă pe lângă efortul continuu în direcția deja menționată, o schimbare de tactică în ceea ce privește organizarea la nivelele inferioare (la care de fapt sunt încorporați noii membri). Dacă în perioada 1944-1946 celulele de partid erau organizate pe baza *apartenței naționale*, existând deci celule formate din maghiari, respectiv din români, din vara lui 1946 se trece la desființarea efectivă a tuturor celulelor exclusiv românești și exclusiv maghiare. Din acel moment criteriul de organizare a celulelor nu urma să fie apartenența națională, ci distribuția spațială a membrilor: în uzine ele urmau a fi împărțite după secții, iar în sectoare după străzile sectorului respectiv¹⁸. Probabil că existența celulelor românești sau maghiare era percepută ca discriminatorie. Prin desființarea celulelor în această formă Partidul Comunist viza o mai mare coerență între prioritățile organizatorice (atragera de membri, și în special de membri români) și preceptele ideologice - eludarea oricăror granițe etnice, exprimată în mult vehiculata expresie “înfrățirea naționalităților conlocuitoare”. Dacă privim statisticile care exprimă componența etnică a partidului, am putea sesiza o corelație puternică între începutul creșterii accentuate a numărului de membri români și intrarea în vigoare a acestei măsuri (vezi graficele 1 și 2). Totuși, credem că o astfel de corelație rămâne încă de demonstrat. În luna octombrie a aceluiași an Comitetul Județean PCR Cluj constată o compoziție națională “foarte favorabilă”¹⁹. Dacă în decembrie 1946 românii reprezentau 40,5% la sută, în iunie 1947 Comitetul Județean Cluj raporta Comitetului Central că românii au început să fie majoritari în rândurile partidului în județ (vezi graficele 1 și 2), iar în decembrie 1947 partidul avea în componență 57,3% români, 37,9% maghiari și 4,4% evrei.²⁰ În perioada noiembrie-decembrie 1947 rapoartele Comitetului județean înregistrează cu satisfacție modificarea pozitivă a

¹³ Robert King, *A History of the Romanian Communist Party*, Hoover Institution Press, Stanford University, 1980, p. 35.

¹⁴ Crawford Young, *The National and Colonial Question: A View from the South*, in A.J. Motyl, (ed.), *loc. cit.*, p. 76.

¹⁵ ANC, *fond cit.*, dos. 1/1945, f.23. În raportul pe luna septembrie al Comitetului județean Cluj se menționează: “Se va pune în datorie fiecărui tovarăș care vorbește românește, ca în cursul unei să atragă în Partid un tovarăș român”

¹⁶ *Ibidem*, f. 21.

¹⁷ ANC, *fond cit.*, dos. 2/1945, f. 13.

¹⁸ *Loc. cit.*, dos. 2/ 1946, f. 62.

¹⁹ *Loc. cit.*, dos. 1/1946, f. 38.

²⁰ *Loc. cit.*, dos. 5/1947, f. 94-95.

compoziției naționale: “Compoziția națională a partidului s-a îmbunătățit, ajungând la un raport care aproape corespunde situației din județ a naționalităților”.²¹ Deși pentru anul 1948 nu dispunem de date suficiente, credem că până spre sfârșitul acestui an se menține aceeași tendință în materie de recrutare a noi membri.

Masiva campanie de epurări lansată în cea de-a doua jumătate a anului 1948 sub lozincă “curățirii Partidului Comunist de elementele dușmănoase și compromise” are efect și asupra componenței pe naționalități. Datele de care dispunem din lunile ianuarie-iunie 1949 indică o evoluție descrescătoare în cazul românilor și maghiarilor, și ușor crescătoare în cazul evreilor. Procentual însă, raportul între naționalități nu se schimbă în mod semnificativ, următoarele evoluții afectându-le numeric în mod egal.

Dincolo de necesitatea de a recruta un cât mai mare număr de membri, documentele emise de diversele resorturi ale Comitetului județean PCR vorbesc despre și acționează în spiritul a ceea ce se numea “justa compoziție națională”. Dacă privim compoziția națională a județului Cluj exprimată procentual, precum și pe cea a partidului comunist de-a lungul segmentului cronologic 1945-1950, observăm că partidul emite aprecieri pozitive la adresa compoziției sale naționale doar când aceasta se apropie de cea a județului. Așadar, situația de fapt era considerată în mod obiectiv validă, utilizându-se principiul proporționalității distribuției naționale. Utilizarea la modul efectiv și nu doar la nivel declarativ a acestui principiu este indicată de faptul că partidul a manipulat compoziția națională a structurilor sale superioare, adică a acelor a căror componență putea fi controlată prin eficientul mecanism al promovării. În aceste structuri ficțiunea “justei compoziții naționale” este respectată cu mult înainte ca aceasta să devină o realitate la nivelul întregii compoziții a partidului. Comitetul Județean Cluj conținea la 27 decembrie 1945 șapte români, șase maghiari și doi evrei, sau dacă vrem, procentual, 46,6 % români, 40% maghiari și 1,3% evrei, într-o perioadă în care compoziția întregii structuri a partidului era de circa 80,7% maghiari, 13,1% români, 6,1% evrei. Biroul Politic respecta și el la aceeași dată o relativă proporționalitate: 2 maghiari, 2 români, un evreu.²² Această conduită de control a structurilor superioare se menține și după realizarea, începând din vara lui 1947, a “justei compoziții naționale”. În mai 1948, prin admiterea unui român în Biroul Politic, se îmbunătățește, după cum se afirmă într-un raport către Comitetul Central, “foarte serios compoziția națională a biroului și calitatea în același timp”.²³ Reorganizarea Comitetelor de partid pe sectoare și plăși, în martie 1949, duce la modificarea substanțială a compoziției naționale a acestora (158 români, 74 maghiari, 25 evrei)²⁴. În iunie același an compoziția națională a activului de partid era următoarea: 51,4% români, 30,4% maghiari, 8,5% evrei. Raportul din acea lună menționează următoarele: “(...) putem arăta ca un rezultat că am ajuns să avem cadre românești în măsura în care avem. Era o preocupare importantă pentru noi.”²⁵ Preocuparea de care se vorbește în raport era, deci, de a stimula o compoziție care să copieze configurația națională a județului. Cu alte cuvinte, compoziția partidului se orienta de-a lungul liniilor de definire a unor grupuri la care apartenența se valida în termeni de caracteristici atribuite²⁶, respectiv naștere, limbă etc., și nu în termeni de statut social dobândit prin acțiune socială: merit, abilități, etc. Această conduită face obiectul dezbaterilor chiar în rândurile conducerii locale de partid. În mai 1945, la Consfătuirea Regionalei de Partid Cluj, unul dintre participanți, Simo Gyula sesizează incompatibilitatea între necesitatea de a atrage un număr cât mai mare de membri români, adică de a asigura o “justă compoziție națională” și necesitatea de a păstra o “justă compoziție socială”: “Dacă am mări procentajul românesc în Partid, ar scade procentajul muncitoresc”.²⁷ De fapt, acesta sesizează realitatea celor două linii de clivaj care, în județul Cluj, se suprapuneau, respectiv cea socială cu cea națională. Observația activistului amintit relevă faptul că, înainte de

²¹ *Loc. cit.*, dos. 1/1947, f. 58.

²² *Loc. cit.*, dos. 2/1945, f. 4.

²³ *Loc. cit.*, dos. 2/1948, f. 11.

²⁴ ANC, *fond cit.*, inv. 3, dos. 15/1949, f. 47.

²⁵ ANC, *fond cit.*, inv. 2, dos. 13/ 1949, f. 80.

²⁶ Apartenența la un astfel de grup se fundamentează pe perceperea a ceea ce individul *este*, mai degrabă decât a ceea ce *face*. Cf. Talcott Parsons, *Some Theoretical Considerations on the Nature and Trends of Change of Ethnicity*, in Thomas Glazer and Daniel Moynihan, (eds.), *Ethnicity. Theory and Practice*, 1975, p. 56.

²⁷ ANC, fond “Comitetul Regional PCR Cluj”, inv. 13, dos. 1/1945, f. 50

²⁸ Ph. Selznick, *op.cit.*

definirea priorităților, importantă este definirea Partidului ca actor politic. Pentru același personaj, Partidul își păstrează caracterul de avangardă a proletariatului care, în teritoriul studiat, coincidea mult cu perceperea sa ca avangardă politică a populației maghiare. Totuși, întreaga acțiune a Partidului în această problemă, ridică, după cum am observat, la un rang egal criteriile social și național. Selznick afirmă că “acolo unde originea de clasă, familie, (...) etnică a personalului nu este controlată pot apărea consecințe neașteptate pentru mecanismul de luare a deciziilor.”²⁸ Totuși această remarcă este criticabilă, deoarece respectă un model al conexiunii mecanice ce se operează între identificarea obiectivă a corpurilor sociale și comportamentul colectiv estimat al acestora²⁹. Pe de altă parte, componența unei organizații politice, deci și cea a Partidului comunist, nu este în mod direct relevantă pentru stabilirea unei eventuale orientări etnice (“românitatea”, “maghiaritatea” sau “caracterul evreiesc” al acestuia). Relevantă este însă, din punct de vedere politic, practica de stabilire a componenței etnice. Întrebarea care se pune era dacă statul-partid – care era distribuitor de resurse politice – era perceput ca o arenă imparțială (chiar dacă limitată) pentru distribuirea acestora, sau era perceput ca dezavantajând vreun grup social. Această întrebare credem că se pune cu acuitate și în interiorul Partidului. Pentru a răspunde la ea, poate nu lipsită de interes ar fi o succintă privire asupra mai sus-amintitei legături între nivelul discursiv și cel efectiv al acțiunii Partidului. Mesajul-acțiune are subiacentă o percepție particulară a fenomenului etnic, percepție pe care încercăm să o decelăm din analiza unor texte de uz intern ale partidului, emise în perioada 1945-1950. Ca urmare, ne îndreptăm atenția asupra concepției Partidului asupra a cum exista și cum trebuia să existe etnicitatea, cu alte cuvinte asupra laturii descriptiv-explicative precum și asupra celei normative a textelor, ambele cu rezonanță în spațiul public, în sensul că acțiunile Partidului contau ca elemente importante ale limbajului prin care acesta se prezenta societății, independent de faptul că aceste acțiuni au fost sau nu destinate spațiului public.

*

Mai-sus schițata poziție a PCR în societatea românească are printre consecințe și o anumită configurare a spațiului public. După cum cunoaștem, una dintre dimensiunile esențiale ale spațiului public este *comunicarea*. Chiar dacă sună tautologic, cineva se definește ca actor al spațiului public în momentul în care emite un mesaj public. Un mesaj capătă această calitate dacă este comunicat prin intermediul unui mijloc de comunicare public, iar adresabilitatea sa este generală (este accesibil oricărui alt actor care are mijloacele de a descifra mesajul). Devenind treptat deținător unic al mijloacelor de comunicare în masă și aproape unic constructor de discurs public, PCR se definește ca actor principal al spațiului public. Caracterul și miza comunicării erau, prin urmare, politice, în sensul că unicul lucru comun domeniilor comunicării era faptul că Partidul le făcea să apară în spațiul public în relație cu exercitarea puterii. Privite prin această prismă, mesajele emise astfel sunt subsumabile strategiilor de “autoprezentare” politică (Paul Ricoeur vorbește chiar despre o prezentare în sens teatral³⁰); pentru aceasta, ele trebuie să fie univoce, schematizate, ușor inteligibile.³¹

²⁹ Cf. Pandelis Lekas, *The Supra-Class Rhetoric of Nationalism: An Introductory Comment*, East European Quarterly, 30, 1996, no. 3, p. 279.

³⁰ Paul Ricoeur, *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică, II*, Cluj, 1999, pp. 358-365.

³¹ Din punctul de vedere al univocității, elocventă este situația prezentării publice a “problemei naționale” în URSS. Definirea existenței solidarităților naționale ca “problemă” impunea cu necesitate un mod de “rezolvare” a acesteia, deviză sub care s-a desfășurat politica comunistă în domeniu. În esență, așa cum afirmă Donna Bahry, politica națională bolșevică a fost profund optimistă prin faptul că avea viziunea mutabilității naturii umane și a identității etnice (Donna Bahry, intervenție la conferința “The Soviet Nationalities and Gorbachev”, organizată în aprilie 1989 la Columbia University, *Nationalities Papers*, vol. XVII, no. 1/1989, p. 38). Deși deținea un set bine definit de precepte, (la care au contribuit în primul rând Lenin și Stalin), care subliniau incompatibilitatea între solidaritățile naționale și cele ale proletariatului internațional, bolșevicii au perceput la reala dimensiune potențialul distructiv pe care această problemă îl avea pentru noul construct politic preconizat de ei. Ca urmare, au plasat-o pe aceasta în poziția de variabilă dependentă de obiectivele imediate, în funcție de acestea, tratarea “problemei naționale” oscila între pragmatic și ideologic. Inerenta eterogeneitate (din ambele puncte de vedere) a conduitei sovietice în domeniu (vezi politica de “înrădăcinare” a anilor ‘20, respectiv resuscitarea solidarității naționale rusești în timpul războiului) era convertită de orice enunț retrospectiv emis de comuniști, cel puțin în timpul lui Stalin, în imaginea unei politici coerente în care toate actele se încadrau într-o unică schemă explicativă de la care nu existau excepții. De fapt, așa cum remarcă Crawford

În pofida a ceea ce o reprezentare mecanică a comunicării în spațiul public a cărui configurație am schițat-o ne-ar lăsa să credem, existența *feed-back*-ului este de necontestat. Acesta este recepționat printr-o atentă cartografiere a realităților locale. Spațiul public descris succint mai sus poate fi definit ca restrictiv și această situație grevează în egală măsură atât asupra emițătorului, cât și asupra receptorului. Definind normele de comunicare publică, Partidul își autoimpune implicit o anumită conduită ai cărei parametri de raționalitate sunt alții, comparativ cu cea dintr-un spațiu public nerrestrictiv³². Partidul neavând, practic, concurent, dihotomia pragmatic-ideologic în aprecierea fiecărei acțiuni, oricum îndoielnică din punct de vedere epistemologic, devine irelevantă pentru cercetătorul de azi. Această conduită se materializează în planul comunicării în spațiul public ca discurs. Se impun jaloanele “corectitudinii politice” a limbajului public în problema minorităților: autodefinirea conduitei în legătură cu “problema națională” ca “nouă concepție”, (care implica o politică incluzivă a minorităților naționale, rebotezate naționalități conlocuitoare (în 1945) în propria *Weltanschauung* politică) conținea atât o dimensiune proscriptivă, cât și una prescriptivă, care erau complementare. Dacă termenul de *minoritate* a fost exclus din spațiul public (proscriere), un altul, *naționalitate conlocuitoare* vine să-i ia locul (prescriere). Aceste mutații nu se produc ca urmare a unei evoluții semnificative a raporturilor interetnice din România, ci sunt exclusiv rezultatul acțiunii deținătorului puterii, de aceea ni se pare rezonabil să le interpretăm ca un prim efort de inginerie a exprimării publice.

Din sursele despre care vorbeam se desprind două moduri diferite de percepere a realităților etnice: pe de o parte, comuniștii percepeau grupurile naționale ca pe niște corpuri solide, alcătuite din membri conștienți de ei înșiși și de ceilalți, pe care îi percep invariabil drept concurenți. Pe de altă parte, exista viziunea “optimistă” a maleabilității acestor grupuri naționale și a posibilității de a modifica natura relațiilor interetnice. De remarcat mai este faptul că abordarea problemei naționale gravitează, explicabil, (ținând cont de componența etnică) în documentele comuniștilor clujeni în jurul relațiilor dintre români și maghiari. Deși la prima vedere aceste două viziuni se află la poli opuși, opoziția este ignorată deseori, în practică, ele coexistă uneori chiar în cadrul aceleiași document. Pentru a depăși dilema, se apelează la un mecanism “dialectic”. Opoziția este anulată, în concepția emitenților, de însăși acțiunea Partidului în sensul trecerii de la starea 1 la starea 2. Cu alte cuvinte, cele două viziuni amintite sunt considerate și proiectate public ca două momente ale aceleiași realități privită în evoluție sau, dacă vrem, două ipostaze ale aceleiași concepții unitare despre “problema națională”. Reamintim că unitatea discursului este una dintre condițiile unei minime credibilități acesta odată situat în spațiul public.

Prima percepție este atestată de numeroasele rapoarte care subliniază șovinismul “bilateral” româno-maghiar. Așadar, nu doar o naționalitate anume deține monopolul asupra șovinismului, ci acesta este un rău egal distribuit. De asemenea, nu există un grup social indicat ca fiind vectorul șovinismului, cu excepția a ceea ce se numește “reacțiune”. Spre exemplu, muncitorii fabricilor clujene Dermata, Iris, atelierele CFR sunt desemnați ca purtători ai șovinismului. Acesta, conform documentelor interne, poate fi și trebuie combătut. Rezolvării acestei probleme îi este dedicată o mare parte din consfătuirea regionalei Cluj a Partidului Comunist din mai 1945, iar rapoartele politice din august același an o discută pe larg în contextul evenimentelor din 5 ale aceleiași luni³³, când muncitorii de la Dermata au deschis focul asupra armatei române la întoarcerea acesteia de pe front. De fapt, constanta atitudinii politice surprinse chiar de către Partid în mediul muncitoresc se pare că este șovinismul și nu solidaritatea de clasă.³⁴ O confirmare ne este oferită de un raport politic din 1948. Dacă Partidul pornește de la premisa existenței unei conștiințe de clasă (în cazul acesta a țăranilor) care obturează diferențele naționale, situația din județul Cluj pune sub semnul întrebării componenta *clasă* în favoarea componentei *apartenență națională*. Se recunoaște că în cazul Frontului Plugarilor, acolo unde organizațiile de bază ale PCR sunt slabe, organizațiile Frontului Plugarilor sunt inexistente. În schimb se recunoaște aderența masivă de care se bucură Uniunea Populară Maghiară în cadrul

Young, această politică nu a “rezolvat” chestiunea naționalității, ci a transformat parametrii culturali ai interacțiunii stat-societate. (Crawford Young, *loc. cit.*, p. 85).

³² Vezi A.J. Motyl, *Sovietology, Rationality...*, pp. 58-60, pentru un comentariu asupra spațiului politic “constrângător” dintr-un stat totalitar.

³³ Liviu Țărău, *loc. cit.*, p. 279.

³⁴ După cum o atestă documente din fd. Inspectoratului de Poliție Cluj (inv. 399, dos. 627).

masselor maghiare “datorită poziției lor naționale (sic!)”. În plus, Frontul Plugarilor nu are organizații la orașe, spre deosebire de UPM, care dispune de organizații puternice în care muncitorii sunt majoritari³⁵. Așadar, o certă solidarizare națională, desemnată eronat ca alianță între țărănimea muncitoare maghiară și muncitorimea maghiară pune în umbră categoria “clasă”, dacă o comparăm cu situația Frontului Plugarilor: și asta chiar în condițiile controlului total exercitat de către Partid asupra UPM.

Ațiunea de modificare a propriei componente etnice, despre care am amintit mai sus, este emblematică pentru perceperea diferențelor naționale. Aflat în postura de agent administrativ față de conducerea centrală, Comitetul Județean P.C.R Cluj întreprinde, considerăm că exclusiv la inițiativa centrului, această acțiune care este prin definiție acțiune (și nu re-acțiune). Ca atare, Partidul se prezintă pe sine ca reprezentant al unei ordini naturale a lucrurilor, pe care nu încearcă să o modifice. Rezultă de aici o concepție esențialistă a etnicului în sensul “școlii primordialiste” de analiză a etnicității (Pierre Van Den Berghe, John Armstrong). Acest fapt este important, pentru că recunoașterea principială a autonomiei identității etnice, (respectiv a separării structurale a indivizilor umani pe baza unor caracteristici asupra cărora aceștia nu dețin vreun control) este condiția esențială a existenței politice a pluralismului etnic, în al cărui promotor încearcă să se erijeze Partidul. Pe scena locală studiată pluralismul etnic își schimbă frecvent dimensiunile, în funcție de definirea și redefinirea spațiului politic, a zonelor societății îndreptățite la reprezentare politică și a modalităților de reprezentare. Formulam mai sus întrebarea dacă statul – care era distribuitor de resurse politice – era perceput ca o arenă imparțială (chiar dacă limitată) pentru distribuirea acestora, sau era perceput ca dezavantajând vreun grup social. Inițial, pluralismul etnic era exprimat politic, (vezi cazurile UPM și CDE), chiar dacă, practic, aceste organizații funcționau sub supervizarea Partidului. În această fază, spațiul politic (construit de către PCR) definea ca licită reprezentarea respectivelor comunități etnice. Ulterior, Partidul împinge la nivelul construcției imaginii sociale (propagandei) rolul de *reprezentant politic* al unei minorități de către o organizație distinctă, în timp ce conținutul politic al unor astfel de organizații este absorbit de către Partid. Partidul Comunist preia total gestionarea problemei, cu prețul recurgerii la practici prin care a încercat să elimine perceperea sa ca dezavantajând vreun grup: manipularea componentei ca mijloc de a gestiona reprezentarea politică la nivel local. Partidul își ajustează componența pe baza unor criterii care validau existența unor grupuri ireductibile. Ireductibile, deoarece partidul percepea reprezentarea lor politică ca pe un joc cu sumă nulă. Aceasta este un indiciu în egală măsură asupra priorității acordate de către partid problemei, cât și asupra permanentului caracter “tactic” în care Partidul a exilat conduita față de diferențele etnice.

Aminteam mai sus despre o a doua concepție a Partidului privitoare la realitățile etnice, respectiv cea a maleabilității raporturilor interetnice. Una dintre primele inițiative de “inginerie” a raporturilor interetnice este amintita măsură a desființării celulelor etnice (în 1946), în care principiile organizaționale și capacitatea de adaptare se suprapun: măsura politică putea fi interpretată ca una care răspundea nevoii de “înfrățire a națiunii române cu cea maghiară”. Ulterior, redimensionarea pluralismului etnic face ca acesta să fie limitat doar la sfera culturală, în care se desfășoară stimularea estimatei tendințe sus-amintite. Manifestările culturale desfășurate invariabil sub egida Partidului sunt astfel concepute, încât să sugereze permanent tendința de apropiere a românilor și maghiarilor. În octombrie 1946, un raport al secției culturale ne indică existența acestei practici: în județ existau paisprezece trupe de teatru românești, treisprezece maghiare și *șapte mixte*; în ceea ce privește corurile, numărul celor mixte întrece numărul celor de fiecare limbă în parte, română, respectiv maghiară (de limba română erau 4 coruri cu 150 de membri, de limba maghiară erau 5/189, iar mixte 6/211). Rezolvarea problemei naționale, scopul declarat al noii politici al cărei promotor era Partidul Comunist este facilitată de manifestări culturale comune de genul festivalului româno-maghiar din mai 1946, în cadrul căruia se produc diferite trupe și ansambluri folclorice românești și maghiare, care sunt apreciate în mod deosebit de asistența bineînțeles *mixtă*

Un alt mijloc declarat³⁶ de stimulare a “înfrățirii” a fost reîmpărțirea administrativă în curs în 1950³⁷. În județul Cluj unul dintre considerentele care au jucat un rol în alegerea compunerii comunelor a fost compoziția

³⁵ ANC, fd. Comitetul Județean PMR Cluj, inv. 3, dos. 12/1948. f. ?

națională, în sensul realizării unui echilibru (sau mixaj?) etnic. Spre exemplu, prin trecerea comunei Văleni în subordinea comunei Călata se intenționa echilibrarea balanței etnice, Călata fiind locuită preponderent de români, iar Văleni în proporție de 60 % maghiari³⁸. Acolo unde erau propuse două centre ale viitoare comune (spre exemplu Cara și Dezmir) se alegea centrul în care “conlocuiau” cât mai multe naționalități. În acest caz a fost aleasă Cara, unde existau trei naționalități.³⁹

Interesul Partidului pentru problema națională este dovedit de emiterea de către Comitetul Regional PMR, la sfârșitul lui 1950, a unei note telefonice către Comitetele Raionale, conținând instrucțiuni pentru desfășurarea în teritoriu, mai ales în structurile instituționale, a unei analize a gradului de cunoaștere a “politicii Partidului în chestiunea națională”. Analiza urma să fie efectuată în birourile raionale și în administrație. Alte puncte de urmărit erau rezultatele practice ale acestei politici, reacția “dușmanului de clasă” (în special în cazurile în care se manifestă “ideologia burgheză” care propagă *unitatea națională*), activitatea organizațiilor de masă în această direcție și măsurile educative destinate *tineretului și muncitorilor*. Se recomanda celor însărcinați cu această analiză studierea prealabilă a rezoluției Biroului Politic al CC al PMR din decembrie 1948, astfel încât nu e de mirare că toate rapoartele care s-au întors la Comitetul Regional în urma acestei note au fost redactate în același limbaj ca și rezoluția.

Acest din urmă exemplu, împreună cu ceea ce am urmărit până în acest punct ne îngăduie să formulăm cu destulă convingere o concluzie provizorie: prima din cele două percepții ce se desprind din acțiunea și discursul Partidului și pe care am putea-o numi primordialistă corespunde *dimensiunii descriptive* a documentelor. Cealaltă concepție, a maleabilității raporturilor interetnice corespunde *dimensiunii normative*. Aceste două concepții aveau zone de extracție diferite în cadrul arhitecturii organizaționale a Partidului, corespunzătoare locurilor de generare a celor două dimensiuni amintite. În acest punct, credem că este utilă reintroducerea distincției dintre rolurile politic, respectiv administrativ în cadrul structurii partidului. Dimensiunea descriptivă se origina la nivel local, nivel căruia îi corespunde rolul *administrativ*, în timp ce dimensiunea normativă era produsă de la nivelul central, adică cel posedând rol *politic*. Bazată pe materialul factual venit din teritoriu, politica minoritară era enunțată de la nivel central și era rezultat al unor constrângeri de natură diversă, precum cea externă sau cele mai circumstanțiale, generate de obiectivele imediate vizate de către Partid. Construcția *output*-ului transmis periferiei administrative (comitetele locale de Partid) era, așadar, bazată pe niște considerente și percepții cu totul altele decât cele care grevau *input*-ul transmis de periferia de partid centrului. Acest fapt genera modificarea înspre negativ a raportului reprezentanților Partidului din teritoriu (percepți aiici ca Centru) cu grupurile minoritare locale. Ca urmare, era stimulată fractura dintre nivelul local și cel central, exprimată spre deceniile următoare prin “criza” de reprezentare politică pe care o vor traversa minoritățile naționale, coroborată cu modificarea atitudinii oficiale față de “problema națională”.

LOCAL ORGANIZATION AND ETHNIC COMPOSITION OF THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY CLUJ, 1945-1950

(Abstract)

The aim of this study is to put to light, by the help of a case study, the political constituent of the ethnical differentiation process in the first years of communist regime in Romania. Precisely, we try to observe the way in which the main political factor (the communist party) perceives this process, if and how it tries to influence the facts and the relationships with them (the aim of the regime). We also try to take an overlook on the discourse of the party to make a classification of the relationships between the terms use, concepts and the political support of them.

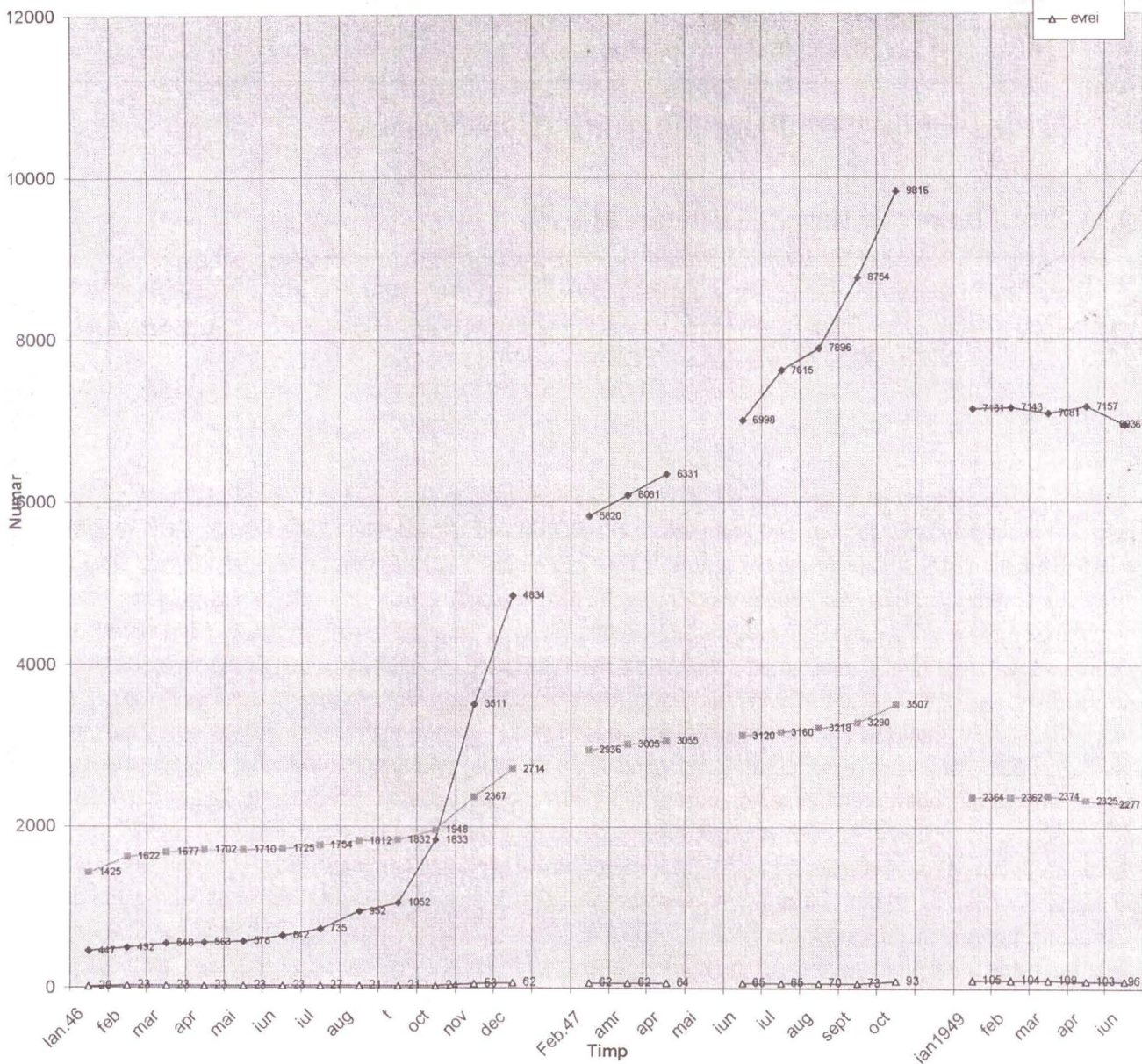
³⁶ ANC, fd. Comitetul Jud. PMR Cluj, inv. 3, dos. 8/1950, f. 16.

³⁷ Donald L. Horowitz remarcă faptul că una dintre principalele metode de calmare a conflictului interetnic și de eliminare a tensiunilor aferente era în URSS împărțirea și reîmpărțirea administrativă a teritoriului. D.L. Horowitz, *How to Begin Thinking Comparatively about Soviet Ethnic Problems*, in A.J. Motyl, (ed.), *loc. cit.*, p. 18.

³⁸ ANC, *fond cit.*, f. 75.

³⁹ *Ibidem*, f. 41.

Grafic nr. 1: Evolutia numerica, pe nationalitati, a efectivelor PCR/PMR din jud. Cluj (minus orasul Cluj) in perioada 1946-1949



Tabel 2.Evoluția numerică, pe naționalități, a efectivelor PCR/PMR în orașul Cluj, ian.1946-dec. 1950

